

תוכנית "חינוך נגד אלימות" של יוזמות אברהם בשיתוף עם עמותת מצמיחים

הכשרת מחנכות, מחנכים ויועצות בבתי-הספר הערביים

רקע

האלימות הגואה בחברה הערבית גובה מחירים כבדים. אזרחים ואזרחיות רבים חשים היעדר ביטחון אישי בסביבת מגוריהם. תופעה זו לא זוכה כלל למענה בחינוך הפורמלי בחברה הערבית, כאשר אין כיום תוכניות חינוכיות העוסקות באופן עמוק בשינוי נורמות ההתנהגות בבתי הספר, בעידוד תלמידים להרגיע את האווירה בכיתות ובמתן כלים למורים ולמורות להוביל את כל אלה. תוכנית החינוך נגד אלימות הינה חלק מפעילות מיזם "קהילות בטוחות" של יוזמות אברהם. המיזם עוסק בקידום מדיניות לשיפור הביטחון האישי ביישובים הערביים ובערים המשותפות. התוכנית מיועדת להדגים כיצד ניתן לשפר את האקלים הבית ספרי ודרך כך – את הנורמות של נקיטת אלימות בכלל. זאת מתוך מטרה שבעתיד הקרוב, משרד החינוך יקח אחריות על תוכנית מעין זו ויחיל אותה בכל בתי הספר הערביים בישראל כחלק ממאבק באלימות ובפשעה בחברה הערבית.

על יוזמות אברהם

עמותת יוזמות אברהם (ע"ר) היא ארגון יהודי-ערבי לשינוי חברתי ולקידום שילוב ושוויון בין יהודים וערבים בישראל, למען חברה משגשגת, בטוחה וצודקת. האסטרטגיה המנחה את העמותה עד היום הינה פיתוח מודלים חדשניים ויישומם כמיזמים רחבי היקף ככלי הסברה מול מקבלי ההחלטות במשרדי הממשלה, השלטון המקומי, מוסדות ציבור, אקדמיה, ארגונים חברתיים והציבור הרחב. המנכ"לים השותפים של העמותה הם אמנון בארי סוליציאנו וד"ר ת'אבת אבו-ראס.

מיזם "קהילות בטוחות" של יוזמות אברהם פועל לקידום מדיניות לשיפור הביטחון האישי של האזרחים הערבים.

הפעולות הננקטות בכל אחד מהישובים במסגרת המיזם:

- 1. וועדות מייעצות** – מפגישות בין גורמי הרשות המקומית, הנהגה מקומית, אנשי דת ותושבים לבין גורמי משטרה ונציגים מקומיים של הרשויות הממשלתיות. זאת על מנת לייצר שותפות בין המשטרה לקהילה בדיאלוג בנוגע לסוגיות הקשורות בביטחון האישי, לקבוע יחד את סדרי העדיפויות ולבסס אמון בין הגורמים.
- 2. קורס הביטחון האישי** - לצורך הנעת שינוי bottom-up באמצעות קבוצות של נשים ובני/ות נוער. הקבוצות הללו עוברות מגוון תכנים הנוגעים לביטחון אישי במובן הרחב (כגון בטיחות בדרכים, עזרה ראשונה, הגנה עצמית, מניעת תאונות בבית ועוד) המכשירים את המשתתפים/ות לשמש כמנהיגים/ות בתחום הביטחון האישי בישוב ולהוות סוכני שינוי בקהילה.
- 3. תוכנית לחינוך נגד אלימות בחטיבות הביניים**. התוכנית מתמקדת במתן כלים למורים לשיפור האקלים הכיתתי, תוך התמודדות עם סוגיות של אלימות אשר בולטות במיוחד בחברה הערבית. התוכנית מתבצעת באמצעות הכשרה של 30 שעות למחנכים/ות וליועצות בחטיבות הביניים.
- 4. מעקב אחר אירועים חריגים ביישוב** על בסיס חודשי – הרכזים היישוביים מקיימים רישום חודשי של אירועים חריגים בישוב הכוללים אירועי ירי (בין אם בחתונות או בהקשרים פליליים), אירועי אלימות חריגים, אירועי שוד, פריצה, הצתות וכן אירועים חריגים במפגש בין המשטרה לתושבים.

על עמותת מצמיחים

מרכז מצמיחים (ע"ר) להפחתת אלימות בבתי הספר פועל מזה כעשור במטרה להפחית סבל וכאב של ילדים ולהפוך את הכיתות בישראל למקום בטוח ונעים יותר. המרכז פועל במודל התערבות ייחודי של סדנאות המכשירות מחנכים/ות ותלמידים/ות בכלים להפחתת אלימות מילולית, אלימות ברשתות חברתיות, חרם כיתתי ועוד. כל זאת במטרה לקדם סביבה כיתתית בה יוכלו התלמידים לחוות שייכות, אכפתיות ותחושת ערך עצמי. המרכז פועל מקריית שמונה ועד ירוחם, מכיתות ד' עד יב', במגוון בתי ספר יהודיים וערביים, ביישובים מבוססים ובפריפריה. מייסד ומנכ"ל העמותה הוא יוני ציונה.

מטרות ההכשרה

1. לימוד טכניקות אשר ישמשו את המחנכים/ות והיועצות לשם השגת שינוי נורמות התנהגות בקרב תלמידי בית הספר באופן שיוביל לשיפור באקלים הבית-ספרי לפי שיטת מצמיחים.
2. שיפור החיים החברתיים בבית הספר והשכבות השונות. זאת באמצעות מתן כלים למחנכים/ות וליועצות.
3. מתן כלים למחנכים/ות וליועצות לסיוע בהתוויית מדיניות בית ספרית לקידום היחסים החברתיים בקרב התלמידים/ות.
4. הכשרת אנשי החינוך להפחתת אלימות בבית הספר דרך העברת מסרים ועידוד התלמידים להתמודד באופן עצמאי, אישי וקבוצתי עם סיטואציות המבטאות תוקפנות חברתית.

מסגרת ההכשרה

ההכשרה תתקיים במסגרת של 30 שעות אקדמיות. ככלל, ההמלצה של מרכז מצמיחים היא לקיים את ההכשרה ב-10 מפגשים של 3 שעות כל-אחד, אך ניתן גם לקיים את ההכשרה במספר קטן יותר של מפגשים אינטנסיביים ואף בימים מרוכזים (בחופשות, למשל).

תכנים מרכזיים

- ✚ לימוד המשתלם על האופן בו יוכל לסייע לתלמידיו להתמודד עם תחושת תסכול בסיטואציות חברתיות בבית הספר (גיוס שקט פנימי, הקשבה ואמפתיה).
- ✚ חיזוק התנגדות התלמידים לנורמות של בריונות.
- ✚ לימוד גישות וטכניקות ייעודיות שפותחו לתת מענה לכל אחד מסוגי האלימות השכיחים כגון: אלימות מילולית ואווירת השפלות; אלימות וירטואלית; אלימות פיזית; אווירת ניכור; "פוזה", ותדמית. זאת על מנת להוביל לתהליך של הסכמות כיתתיות הנשענות על ההבנה כי הכיתה הינה מקום משמעותי אשר נועד להצמחת ילדים.
- ✚ התמקדות בלחץ חברתי וביכולתו של הפרט להתמודד עמו באמצעות גיוס שקט פנימי.
- ✚ תיעול מאבק הפופולאריות והתוקפנות הנלווית לו לטובת פעולות פרו חברתיות.
- ✚ מודל "תלמידים מצמיחים" - הנעת חברי הכיתה להבעת תמיכה, פרגון, אותנטיות ואכפתיות באופן שיכול להתבטא בחיי היום-יום בכיתה ובבית-הספר.
- ✚ עבודה עם התוקפן - שיקוף המחירים החברתיים אשר התנהגות התוקפן גובה ממנו אל מול תועלות ורווחים שינבעו משינוי התנהגותו.

סילבוס ההשתלמות

אופי המפגש	מספר שעות	תוכן המפגש
סדנה	3	פופולריות ותוקפנות אל מול מודל מצמיחים א. עבודה עם תלמידים תוקפנים פופולאריים. ב. מודל "תלמידים מצמיחים" - הסביבה הלימודית- תמריץ, פרגון והפגנת רכות.
סדנה	3	הנחיה א. שימוש במעגלי ישיבה כדרך לקידום תקשורת כיתתית משתפת וכנה. ב. עבודה עם תלמידים במעבר מתחושת תסכול לחוויית שקט פנימי- התמקדות בתחושות תסכול וביכולתו של הפרט להתמודד עמן ללא פגיעה באחר. ג. מהוראה להנחיה - הנחיית תהליכים כיתתיים קבועים לשימור זכויות התלמידים.
סדנה	3	דילמות חברתיות, נורמות וניתוחי מקרה א. דילמות חברתיות וערעור נורמות חברתיות: הלשנה מול דיווח. ב. ניתוחי מקרה - ניתוחי מקרה נבחרים מהקבוצה על דילמות חינוכיות מהשטח. ג. ניתוח התנסויות משתלמים וסיכום. ד. אפיון כיתה
סדנה	3	התמודדות ומניעה תוקפנות ברשתות החברתיות: א. כיצד בריונות וירטואלית נבדלת מבריונות מסורתית. ב. זיהוי תפיסות מוטעות שיש לילדים ביחס ליחסים החברתיים ברשת. ג. כיצד הרשת מעצימה אכזריות, מחריפה סכסוכים ומעניקה כוח שלילי עודף למילים. ד. ליטוש ערכים של אומץ מול פחדנות ביחס לשיח פנים אל פנים הסתתרות מאחורי מסכים. ה. כלים למניעה והתמודדות עם אלימות וירטואלית, כתוקפנים, קורבנות ועומדים מן הצד. ו. עבודה כיתתית – לחץ לסגירת קבוצות שנאה, איך ניתן לילד אוויר כאשר הוא נופל קורבן לאלימות ברשת, בניית הסכמות חברתיות כיתתיות עם התלמידים, ועוד.
סדנה	3	פרקטיקות התמודדות עם סוגי אלימות ספציפיים: קללות והשפלות, חרם ועוד
סדנה	3	מודל פידבק ופרגונים - מתן פידבק לשיפור והנעת פרגון אותנטי לחיזוק הקשר בין תלמידים.

סדנה	3	התמקדות בלחץ חברתי וביכולתו של הפרט להתמודד עמו באמצעות גיוס שקט פנימי.
סדנה	3	ניתוח המדיניות הלאומית והבית ספרית להפחתת אלימות
סדנה	3	עבודה עם הורים "הורים מצמיחים וקהילה מצמיחה". עבודה עם "נבחרות מצמיחים" רב גילאיות- שימוש בנבחרת מצמיחים כדרך לבניית הסכמות ויישום זכויות, חובות ואחריות.
סדנה	3	חדר מורים מצמיח

דגשים לחברה הערבית – תכנים אשר יקבלו ביטוי במהלך הכשרת המחנכים, המחנכות והיועצות בשל "התרומה" שלהם לאלימות בחברה

חמולות

על אף שינויים והתפתחויות בשנים האחרונות, נושא החמולות עדיין תופס מקום חברתי נכבד בכפרים. ההשתייכות המשפחתית החמולתית משפיעה על הזיהוי ועל היחס שלהם זוכים חברי המשפחות. מי שמגיע מחמולה גדולה או חזקה, נחשב יותר ושולט יותר מאשר מי שמגיע מחמולה קטנה. לעתים ישנן חמולות שנתפסות כ"גוף זר" אשר הגיע לכפר מבחוץ, והדבר יוצר מתיחות ומורכבות. חלק מהסכסוכים בין המשפחות השונות מחלחל גם לבתי הספר. מעמד החמולות כיום נמצא מצד אחד בהתפרקות: פחות מקשיבים לראש החמולה כסמכות יומיומית, אבל מצד שני באירועים שליליים כמו סכסוך – עדיין, לרוב, החמולה מתאגדת. בעיתות שבהן אין סכסוך ברקע, סוגיה זו הינה בעלת חשיבות פחותה, אך סכסוכים, ובפרט סכסוכים שנמשכים זמן רב, מחזקים את חשיבותה של החמולה. בבחירות המקומיות, למשל, נושא זה עולה על פני השטח ביתר שאת.

נשק וסכין בתיק ושימוש בחפצים לצורך אלימות

הימצאות דוקרנים וסכינים בתיק או על הגוף היא תופעה שכיחה מאוד, גם בקרב תלמידים הנחשבים לתלמידים "טובים". הסכין/דוקרן נתפס בקרב תלמידים רבים ככלי להגנה עצמית, וככזה – אחזקתו לא מעידה על היותי "נער בעייתי", אלא נתפס כאמצעי "הגיוני" להגנה. בעוד השימוש בדוקרנים נמצא במגמת ירידה, השימוש בעט או במברג לאותה המטרה מצוי בעליה. בחלק מבתי הספר נתפסו בשנים האחרונות כלי יריה ותחמושת. תופעה מוכרת בתיכונים היא של חבורה אשר קונה נשק באופן משותף. נשק זה משרת את הקבוצה בזמן של סכסוך, אישי או קבוצתי. בנוסף, חלק מהתופעה של הירי על מכוניות ובתים היא לא ירי שמבוצע על ידי "מחסלים מקצועיים", אלא על-ידי בני נוער בגילאי 15-16 שעושים זאת תמורת "כסף קטן". גם כאן התפיסה היא ש"אם המשטרה לא מגינה עלי, אני צריך להגן על עצמי". תפיסות אלה גורמת לכלי היריה להפוך ל"סמל סטטוס" בקרב בני נוער בחברה

הערבית, כאשר אחזקת נשק מזכה את בעליו בכבוד. תופעה זו קיימת גם בחברת המבוגרים, כאשר ישנם גם מורים המחזיקים בנשק ויתכן שהם מצדדים בכך.

ילדים שמוכרים סמים לילדים

23% מהנוער בתיכונים הערבים מעשנים סמים, שיעור כפול מקרב תלמידי התיכון המעשנים סמים בחברה היהודית. לאור הביקוש הרב לסמים בחברה הערבית, מספר לא מבוטל של ילדים מוכרים סמים לילדים אחרים. תופעה זו מחייבת שלילת הלגיטימציה לכך תוך התמודדות עם הסיבות לכך, בהן לחץ חברתי ותפיסת השימוש בסמים כ"מגניב".

היעדר תחושת ביטחון של המורים בבית-הספר

דמות המורה המסורתית מהעבר - המורה החזק שיש לו מעמד מכובד והשפעה עליך כתלמיד בכל שעות החיים ולא רק בביה"ס – כמעט שאינה קיימת כיום. מורים רבים בחברה הערבית חוששים מאכיפת התקנון וחוקי בית-הספר פן התלמידים ובני משפחותיהם "ינקמו" בהם על הענשתם באמצעות פגיעה בהם או ברכוש שלהם. ההורים ומערכת החינוך ניצבים בפני תהליכים חברתיים המטלטלים את הסדר החברתי:

- **דעיכת הסמכות** - כיום, ילדים צעירים מערערים על סמכות הוריהם ושניהם יחד קוראים תיגר על הסמכות הבית-ספרית.
- **עידן הנוער** - היחס כלפי ילדים השתנה, הכניסה המהירה של הרשתות לכל היבטי חיינו תורמת לכך שהורים מסתכלים על ילדיהם אשר הטכנולוגיה זורמת בעורקיהם, בהשתאות ובהערצה. במקביל התקשורת מטפחת את המסר לפיו העולם שייך לצעירים. כפועל יוצא, הנוער מתנהל כבעל כוח רב.
- **השתלטות רשת האינטרנט על החיים החברתיים** - השינוי האדיר שחל בתהליכי החיברות הבסיסיים ובהתנהלות הקבוצתית של ילדים ונוער, יוצר "אי נפרד" שבו מבלי ילדים יותר ויותר שעות מהיממה.

המורה בחברה הערבית כיום סובל מהיעדר ביטחון אישי מצד גורמים שונים:

1. מהמערכת:

- מי שלא מסתדר עם המנהל/ מפקח נמצא בבעיה. בבתי ספר רבים ישנם מנהלים שמרניים מאד.
  - הפחד הפוליטי – הבחירות לרשויות המקומיות והגיבוי שכל מורה מקבל מבכירים ברשות המקומית משפיעים על סמכויותיו בבית-הספר, ובהתאמה – על שכרו.
  - המורים תלויים במנהלי בתי הספר ובאפשרות והנכונות להגן עליהם מול הורים ותושבים אחרים.
2. מהתלמידים אשר עשויים לנקוט אלימות כלפי המורה, ומנגד בעלי כוח בהגשת תלונה למשטרה בגין מעשיו של המורה. כך, המורה חשוף לשימוש בכוח ואלימות כולל ונדליזם ופגיעה ברכוש.
3. השכונה והסביבה – סכסוך של מורה עם תלמיד עלול לגרום לנקמה מצד ההורה או הדוד שלו, באמצעות פגישה ברכוש (למשל, השחתה של כלי הרכב של המורה) או באמצעות איומים ופגיעה במורה עצמו.

בחירות למועצת תלמידים

אנו נתקלים כיום במנהיגות פוליטית שמחזקת את עצמה על ידי כך שהיא משסה ויוצרת פילוג ושנאה. בתיכונים בחברה הערבית, תלמידים אשר מציעים את מועמדותם למועצת התלמידים, הינם ילדים מבוססים וחזקים חברתית אשר לרוב גם מגיעים ממשפחות חזקות בישוב. העידן הווירטואלי מייצר מכפילי כוח שישנם למקובלים תוקפנים. לעתים קורה שהמורים לא מעורבים בכלל בבחירות למועצת התלמידים: הילדים עושים "דילים" והמורים מתעלמים מזה. ילדים מצביעים לפי חמולה או משפחה, ועל פי חברים, קשרים וכוחנות, וכן הצבעת נגד/נקמה – לא בעד מי אני, אלא נגד מי אני - ואז אני מצביע לאחר.